

SOSYAL BÜTÜNLEŞMEMİZİN TEMEL SORUNLARI ve BAZI ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Hüseyin YILMAZ*

ÖZET

Sosyal bir varlık olan insanın bir arada yaşama ihtiyacından doğan sosyal bütünleşme, toplumdaki birey ve grupların karşılıklı anlayış ve ahenk içerisinde birleşip kaynaşmasıdır.

Ülkemiz tarihsel, kültürel, coğrafi ve ekonomik yönden büyük bir birliğe sahiptir. Ancak son yıllarda yaşanan bazı olaylar ve tartışmalar, ülkemizde değişik etnik, dinî, kültürel ve siyasal gruplar arasında sağlıklı bir vatandaşlık bilincinin ve hoşgörü kültürünün tam olarak gerçekleşmediğini göstermektedir. Sosyal, siyasal, kültürel ve din aylayışıyla ilgili bazı nedenlerden kaynaklanan bu durumun büyük devlet olma idealimiz önünde önemli bir engel oluşturduğu söylenebilir.

Bu makalede sosyal bütünleşme ile ilgili temel sorunlar değişik başlıklar altında incelenmekte ve bu sorunlar karşısında toplum bireylerinin bir arada barış ve hoşgörü içerisinde yaşamalarını kolaylaştıracak bazı öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bütünleşme, ayrımcılık, taassup, feodalizm, terörizm.

BASIC PROBLEMS OF OUR SOCIAL INTEGRATION AND SOME SOLUTION PROPOSALS

ABSTRACT

Social integration, which arises from human beings' need to live together, is a way in which individuals and groups in a given society live in mutual understanding and harmony.

Our country has a very rich cultural, geographical and economic heritage. But some incidents and disputes in recent years have shown the lack of a healthy consciousness of citizenship and a sense of tolerance among various ethnic, religious, cultural and political groups. It can be argued that this situation which social, political, cultural and religious misconceptions have brought about is an obstacle to our being a powerful state.

In this paper, the basic problems of social integration are investigated from different perspectives and some solutions which will make it easier for individuals to live in peace and harmony are offered.

Key words: Social integration, segregation, bigotry, feudalism, terrorism.

* Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. hyilmaz@cumhuriyet.edu.tr

GİRİŞ

Türkiye tarihsel geçmişi, coğrafi özellikleri ve jeopolitik konumu itibarıyla dünyanın ve bölgenin önemli ülkelerinden biridir. Her yöresinde farklı iklim özellikleri, zengin bitki örtüsü, genç ve dinamik nüfusu, yeraltı zenginlikleri, kültürel çeşitliliği, uluslar arası alandaki etkinliği, İslâm ülkeleri ile Batı arasında ulaşım, ticaret ve siyaset açısından köprü oluşu, giderek artan ekonomik gücü, eğitim, sağlık ve ulaşım alanında gerçekleştirilen yenilikler ülkemizin önemini daha da artırmaktadır.

Oldukça zengin özelliklere sahip ülkemizde sosyal bütünleşme sorununun yaşandığı da bir gerçektir. Toplumunu oluşturan değişik etnik, dini, kültürel ve siyasal gruplar arasında sağlıklı bir vatandaşlık bilincinin, insanlar arasında hoşgörü kültürünün yeterince geliştirildiği söylenemez. İçerisinde bulunduğumuz 21. yüzyılda sosyal hayatın akışını hoşgürsüzlük, güvensizlik, kin, nefret, hakaret, kargaşa, kutuplaşma, şiddet ve terör endişesinden uzak bir şekilde sürdüremiyoruz. Söz konusu sorunlar, ülkemizin kendi vatandaşları ve dış dünya gözündeki itibarına gölge düşürmektedir.

Sosyal bütünleşme sorunu sadece bizim değil, pek çok ülkenin de sorunudur. Dolayısıyla üretilecek çözüm önerileri yöresel ya da bölgesel değil, evrensel nitelikte olmalıdır.

Makalede sosyal bütünleşme kavramı tanımlandıktan sonra, sosyal bütünleşmenin dinî, kültürel, ekonomik ve siyasal sorunları ayrıntılı bir şekilde ele alınmakta ve sosyal bütünleşmenin nasıl sağlanabileceği ile ilgili bazı öneriler sunulmaktadır.

A. Sosyal Bütünleşme

Sosyal bütünleşme, toplumdaki farklı grup, cemaat ve kurum gibi sosyal unsurların kendi özgünlüklerini koruyarak karşılıklı anlayış ve ahenk içerisinde bir bütünlük oluşturacak tarzda birleşip kaynaşmasıdır.¹ Bir diğer ifadeyle sosyal bütünleşme, bireyin sosyal kuralları öğrenerek içerisinde yaşadığı toplumla uyumlu ilişkiler geliştirebilmesi sürecidir.

¹ Bkz: İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara, 1966, s. 166; Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ankara, 1981, s. 135; Frederick Elkin, *Çocuk ve Toplum*, Terc: Nazife Güngör, Gürdoğan Yayınları, Ankara, 1995, s. 10; Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji*, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 264; İzzet Er, *Sosyal Gelişme ve İslâm*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1999, s. 4.

Sosyal bir varlık olan insan, doğal olarak bir toplum içerisinde yaşama ihtiyacındadır. Onun toplumla bütünleşmesi, kimlik kazanması, toplumun değerlerine saygılı olması sosyal bütünleşme ile mümkündür. Sosyal bütünleşmenin sağlanamadığı toplumlarda yurttaşlık bilinci gelişemediği için bireyler arasında çözümlenme, kutuplaşma, ayrımcılık ve şiddet olağan hale gelebilir.

Çok kültürlü toplumlarda sosyal bütünleşme genellikle devlet otoritesiyle, anayasal ve hukukî vatandaşlıkla sağlanmaktadır. Düşünsel paydalara ve ortak kültürel değerlere sahip olmayan toplumlarda aidiyet bilinci genellikle yasalarla geliştirilmeye çalışılır. Ancak sadece yasaların gücüyle sağlanan sosyal bütünleşmenin sürekliliği zordur. O halde ülkemizde sosyal bütünleşme nasıl sağlanabilir ve bir arada barış içerisinde nasıl yaşanabilir? Bu soruya sağlıklı bir cevap bulabilmek için öncelikle sosyal bütünleşmenin önünde engel oluşturan temel sorunlar üzerinde durmak gerekir.

B. Sosyal Bütünleşmenin Temel Sorunları

1. Dinî Sorunlar

Özellikle homojen toplumlarda sosyal bütünleşmenin sağlanmasında etkili olan unsurlardan birisi dindir. Din toplumda yayılıp yerleştiği andan itibaren çeşitli inançlar, değerler, âdetler ve davranış modelleri gelişir. Toplum bireyleri arasında birlik ve beraberliğin temelini oluşturan bu değerlerin etkinliği, temel akidesi birlik (tevhit) ilkesine dayalı İslâm dininde daha da belirgindir. İslâm kültürüne bağlı olarak gelişen ah-lâk, edebiyat, sanat, inanç ve semboller etrafında oluşturulan birliktelik sayesinde pek çok ortak payda oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bir toplumda birbirinden farklı dinlerin, dinler içerisinde değişik yorumların ve bu yorumlardan kaynaklanan mezhep, tarikat ve cemaat gibi unsurların varlığı da bir gerçektir. Sosyal ilişkilerin şekillenmesinde etkili olan söz konusu farklılıklar, cehalet ve daha başka nedenlerin de etkisiyle bazen sosyal bütünleşmeyi tehdit edici bir niteliğe dönüşebilmektedir. Dinin kendisi birlik, beraberlik ve huzur içerisinde devam etmesi gereken bir toplumsal yaşam önerse de, inananlar tarafından dini doğru anlaşılıp içselleştirilememesi, sosyal bütünleşmeyi olumsuz etkilemektedir.

Sosyal bütünleşmeyi olumsuz etkileyen dinî sorunları; dinin yanlış yorumlanması, dinî taassup ve mezhep ayrımcılığı olmak üzere üç temel başlık altında incelemek mümkündür.

a. Dinin Yanlış Yorumlanması

İslâm, Allah'ın insanlığa gönderdiği ilâhî mesajın adıdır. Bu mesaj, insanların zihin yapısına, eğitim durumuna ve daha başka nedenlere bağlı olarak farklı şekillerde anlaşılabilir. Ancak bu farklılıklar, bazen dinin özüyle bağdaşmayan anlayış biçimlerine dönüşmektedir.

Dinin doğru anlaşılmasını engelleyen etkenler arasında ideolojik saplantılar, ekonomik kaygılar, siyasî çıkarlar ve bilgisizlik önemli bir yer tutar. Din, aslından saptırılıp hurafelere büründüğünde, sosyal bütünleşme açısından zararlı hale gelebilir. Nitekim dinde adalet, özgürlük, insan haklarına saygı, barış ve hoşgörü gibi esasların teşvik edilmesine rağmen, bizzat dinin kendisi dayanak gösterilerek bazen bu esasların ihlâl edildiği görülmektedir.

Türkiye'de dinin toplum hayatındaki yeri ve konumuyla ilgili ciddi boyutlara varan tartışmalar yapılmaktadır. Dinin sosyal bütünleşme açısından konumunun da sorgulandığı bu tür tartışmalar, daha ziyade din kavramına yüklenen anlam farklılığından kaynaklanmaktadır.

Ülkemizdeki aydınların din tanımlarını² üç temel başlık altında özetlemek mümkündür:

Birincisi dinin "*laikçi*" tanımıdır. Bu tanıma göre din, sosyal ve siyasal hayattan uzak tutulması gereken bir olgudur. Katı bir sekülerleşme taraftarı olan bazı aydın ve siyasetçiler lâikliği reddetmenin 'aklı, modernliği, aydınlanmayı ve bilimi reddetmek' anlamına geldiğini, dinin sadece bir vicdan işi olduğunu ifade etmektedirler. Bu anlayış, ilâhî vahyin sosyal hayata yansıyan yönünü reddetmeyi ve halkın benimseyip değerli saydığı dinî pratiklerin uygulanmasını kısıtlamayı öngörmektedir. İslâmî açıdan bakıldığında, böyle bir düşüncenin meşru olması mümkün değildir. Zira dindar bir insandan inanıp özümsemiği değerleri sosyal hayattan soyutlaması beklenemez.

İkincisi dinin "*İslâmcı*" tanımıdır. 'İslâmcılık' kavramıyla, devletin tamamen dinî kurallara göre yönetilmesi ve dinin sosyal ve siyasal hayatın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesi kastedilmektedir. Vahyin siyasal bir boyuta sahip olduğu düşüncesinin vurgulandığı bu anlayışa göre, Müslümanlık kimliğinin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için siyasal düzenin ve üretilen politikaların İslâm'a uygun olması gerekir.

² Bkz: Mehmet Aydın, "Türk Tecrübesi Işığında Barış ve Din Problemi", *Dünya, İslâmiyet ve Demokrasi, (Sempozyum)*, Konrad-Adenauer-Vakfı, Ankara 1998, s. 114-121.

Günümüzde “Siyasal İslâm” kavramıyla ifade edilen düşünceler, bu tanımı benimseyen akımlara örnek gösterilebilir. Hz. Muhammed’in peygamberlikle birlikte devlet başkanlığı görevini de yürütmesi ve O’nun döneminde hukukî kuralların Kuran hükümlerine göre belirlenmesi, siyasal İslâm düşüncesinin en temel dayanağı olarak görülebilir.

Üçüncüsü dinin “*liberal*” tanımıdır. Bu tanıma göre din modernleşme sürecinde liberalizmle bir arada bulunabilecek bir olgudur. İslâm’ın varlık, bilgi ve değer anlayışının birlikte değerlendirildiği bu yaklaşımda bilimsel gelişmeler, hem dinî kavramların yeniden tanımlanmasında hem de kültürel formların değerlendirilmesinde etkili olmak durumundadır. Bu da, dinin her çeşit yorumuna açık olan liberal bir bakış tarzının gelişmesine bağlıdır.

Toplumda dinsel hoşgörünün sağlanabilmesi, bireylerin dinle ilgili anlayış farklılıkları karşısında bilinçlendirilmesiyle mümkündür. Yorum farklılığından kaynaklanan dinî gruplaşmalar, giderek İslâm’ın birliğini ve bütünsellik ilkesini zedeleyici boyutlara ulaşmaktadır. Böylesi bir ortamda dinin doğru olarak anlaşılması güçleştiği için dinde yozlaşma ve gruplar arasında hoşgörüsüzlük kaçınılmaz hale gelmekte ve sosyal bütünleşme bundan zarar görmektedir. Din bireysel yargılardan ve taraflı yorumlardan arındırıldığı ölçüde kendisinden beklenen birlik, beraberlik ve sosyal bütünleşmeyi sağlama fonksiyonunu yerine getirebilir. Aksi halde, şahsî tanımlamalarla kendi öz niteliğini kaybeden din, yorumcuların ve bu yorumları mutlak doğru olarak dayatanların elinde diğerlerine karşı bir baskı aracı haline dönüşebilir.

b. Dinî Taassup

Çarpık din anlayışının sonuçlarından biri olan *taassup*, aşırı taraftarlık, yanlışta ısrar etme, bir inanca, bir fikre körü körüne bağlanma³ şeklinde tanımlanmaktadır. Hoşgörünün zıddı olarak da düşünülebilen taassup; kuralcı bir anlayışla olgu ve olaylara dar çerçeveden bakmak, tek bir düşünce biçimine saplanıp onun dışındakileri yanlış olarak nitelendirmektir. Dinî taassup ise kendi din anlayışını diğerlerine dayatma isteği ve ötekine karşı hoşgörüsüzlükte bulunma eğilimi şeklinde tanımlanabilir.

³ Bkz: Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, MEB Yayınları, İstanbul, 1995, s. 73.

Bir inancı zorla kabul ettirme girişimi şeklinde beliren taassup, İslâmîyet'te 'dinde zorlama yoktur'⁴ emri ile yasaklanmıştır. Kuran'da; "Eğer Rabbin dileyseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette îman ederdi. Durum böyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?"⁵ "Sen bir uyarıcısın; onlar üzerinde zorlayıcı değilsin."⁶ "Sana sadece tebliğ etmek düşer."⁷ "Biz insana doğru yolu gösterdik, isterse şükreder, isterse nankör olur."⁸ "De ki, Sizin dininiz size, benim dinim de banadır."⁹ buyrulurken, taassup eğilimine karşı Müslümanlar uyarılmaktadır.

Herhangi bir inanca sıkı sıkıya bağlanmak veya o inancın bütün gereklerini yerine getirmek yani dindarlık, taassup olarak nitelendirilmemelidir. Çünkü taassupta diğer düşünce mensuplarını ötekileştirme, hakaret ve saldırganlık söz konusu iken, dindarlığın amacı Allah'ın rızasını kazanmaya çalışmaktır. Örneğin kendisiyle aynı mezhepten, aynı dinî cemaatten ya da aynı tarikattan olmayanları sapıklıkla suçlayan, sosyal hayatta onlara karşı aynı inancın mensubu olmanın gerektirdiği kardeşlik duygularını yansıtmayan kişi dinî taassup içerisindedir. Ancak dindar kişi, dinî yaşama konusunda gösterdiği samimiyeti başkalarına karşı bir üstünlük nedeni görmediği gibi, insanlarla ilişkilerini de daha dostane bir şekilde sürdürmeye çalışır. Dolayısıyla taassup ile dindarlık birbirine zıt iki farklı kavramdır.

c. Mezhep Ayrımcılığı

Tarih boyunca dinin sosyal, siyasal, kültürel ve daha başka nedenlerle farklı yorumlanması sonucunda çeşitli dinî ekoller ve anlayış biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu dinî anlayış ve ekollerin başında mezhepler gelmektedir.

Arapça bir kavram olan Mezhep, takip edilen ve gidilen yol anlamına gelir. Terim olarak, itikadî ve amelî yani iman, ibadet, ahlâk ve muamelele ilgili konularda çözümler üretmek için ortaya çıkan dinî düşünce ekollerini ifade eder. Ancak dilimizde siyasî, itikadî ve fikhî ekollerin tümüne birden mezhep denmektedir. Örneğin Haricîlik, Şîîlik ve Mutezî-

⁴ Bakara 2/256.

⁵ Yunus 10/99.

⁶ Kaf 50/45.

⁷ Rad 13/40.

⁸ İnsan 76/3.

⁹ Kafirun 109/6.

le siyasî/itikadî mezheplere; Hanefîlik, Şafiîlik, Malîkîlik, Hambelîlik ve Caferîlik ise fikhî mezheplere örnek gösterilebilir.¹⁰

Mezhep kavramı İslâm literatüründe hicrî üçüncü asırdan sonra kullanılmaya başlamıştır. Dolayısıyla bir kimsenin herhangi bir mezhebin mensubu olması, o kişinin Müslümanlığında, şirke ve küfre girmediği sürece, belirleyici bir unsur olarak görülmez.

Başlangıçta mezhep ve tarikatlar dinin temel ilkelerine uygun en doğru yorumu bulmak¹¹ ve din konusunda aşırı bölünmeyi önlemek amacıyla olumlu karşılanmıştır. Ancak Müslümanların zamanla belli ekoller ve isimler adı altında kendilerini farklı görmeleri ayrımcılığı körüklemiş ve inanç birliğini zedeleyici bir boyut kazanmıştır. İslâm'ın ilk yıllarında ölçü kabul edilen *Müslümanlık* üst kimliğinin yerini daha sonraları *mezhep* kimliği; dinin temel kaynaklarının yerini de mezhepsel görüş ve düşünceler almıştır. Bu değişimde, siyasî mücadelelerin önemli etkisi olmuştur. Bazı siyasî olayların dinî alana çekilmesiyle birlikte, siyasî düşünceler bir anlamda dinselleştirilmiştir. İşte ülkemizin sosyal bir gerçeği olan ve Alevîlik-Sünnîlik şeklinde beliren dinî anlayış farklılığı, bu doğrultuda devam eden tarihsel sürecin bir sonucudur.

Türkiye'de Alevîlik-Sünnîlik şeklindeki mezhep ayrımcılığının nedeni, daha ziyade siyasî ve ideolojiktir. Başlangıçta halifelik seçimindeki siyasî düşünce farklılığına dayalı olarak ortaya çıkan gruplaşma¹² tarihsel süreç içerisinde birçok olayla beslenerek¹³ canlılığını korumuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra yaşanan siyasal olaylar Müslümanlar arasında farklı grupların oluşmasına zemin hazırlamış ve böylece Haricilik, Şia ve Ehl-i Sünnet gibi siyasî/dinî akımlar ortaya çıkmıştır. Bu akımlardan daha sonra Müslümanlığı kabul eden toplumlar da etkilenmiştir. İşte Alevîlik-Sünnîlik şeklinde bilinen gruplar, tarihte Şia ve Ehl-i Sünnet olarak adlandırılan fırkaların günümüze farklı şekillerde yansımalarının bir örneği olarak görülebilir.

¹⁰ Geniş bilgi için bkz: Ethem Ruhi Fiğlalı, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, İstanbul 1991.

¹¹ Beyza Bilgin, "Mezhepler ve Dinlerarası Eğitim ve İşbirliği", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 39, Ankara, 1999, s. 1.

¹² Bkz: Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Türkiye'de Millî Birliği Bozan Ayrılık (Alevî-Sünnî Ayrılığı)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 7; Abdülhakî Gölpinarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İnkılap Yayınları, İstanbul, Tsz., s. 25-26; Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 1996, s. 118.

¹³ Bkz: Cemal Şener, *Alevîlik Olayı*, 19. Baskı, Ant Yayınları, İstanbul, 1995, s. 19-30.

Alevî olarak adlandırılan grupların birbirlerinden farklı dinî düşünce ve yaşam tarzlarına sahip olmalarına rağmen, özü itibarıyla Alevîliğin Müslümanlık içerisinde yer aldığı¹⁴ bilim çevrelerince kabul edilmektedir. Çünkü farklılık dinde değil, daha ziyade dinle ilgili bazı inanç ve ibadetlerdedir. Alevî inancı da temelde Allah'a ve Hz. Muhammed'e dayanır. Bütün *cem*lerde ve mabetlerde Allah-Muhammed-Ali birlikte zikredilmektedir.¹⁵ Alevilerin önemle üzerinde durduğu *eline*, *beline* ve *diline* sahip olma; yani, haksızlık yapmama, başkalarını çekiştirmeme, namuslu olup zinadan uzak durma gibi prensipler, Sünnîlerin de benimsediği temel İslâmî kurallardır. Alevilerle Sünnîler, Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatıma ve Hz. Hüseyin sevgisinde ortaklıklar. Alevilerin bu konudaki farklılığı, *Ehl-i Beyt*'in¹⁶ sevgisini âdeta bayraklaştırmış olmalarıdır.

Alevî-Sünnî ayrılığının temeli, daha ziyade geçmişteki siyasal olaylara dayanmaktadır. Dönemin şartları içerisinde gerçekleşen ve Müslümanlar tarafından asla benimsenmeyen *Kerbela Olayı*, bugün ülkemiz insanların gruplara ayrılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Türklerin Müslüman oluşundan yaklaşık iki asır önce Arapların bir iç sorunu olarak gerçekleşen bir olaydan günümüz insanlarını sorumlu tutmak, tarihin yanlış değerlendirilmesinden başka bir şey değildir. Çünkü Kerbelâ Olayı'na karşı taraftarlar Alevî ya da Sünnî değildi; o dönemde Alevîlik ve Sünnîlik gibi farklılıklar yoktu.

Din anlayışı farklılığının sosyal bütünleşmemiz açısından bir engel teşkil etmemesi için toplum bireylerinin din konusunda doğru bilgilendirilmeleri gerekir. Bireylere verilecek eğitimde kültürden ve gelenekten kaynaklanan yanlış düşüncelerin düzeltilmesi son derece önemlidir. Aleviler ve Sünnîler birbirleri aleyhine uydurulmuş dayanağı olmayan dedikodulardan, düşmanca sözlerden ve yersiz endişelerden uzak durarak birbirlerine güven telkin edebilmelidir. Mezhep mensupları, ayrılığın dinin özünden değil de, dinle ilgili yorum farklılığından kaynaklandığını anladıklarında, bu farklılıkların anlayış ve hoşgörüyle karşılanması ko-

¹⁴ Bkz; Süleyman Sarıtaş, "Alevilerin Dinî İnanış ve Geleneklerine Göre Yaşam Tarzları", *Günümüzde Alevîlik ve Bektâşîlik (Panel: 22.02.1992)*, Diyanet Yayınları, Ankara, 1995, s. 97-102.

¹⁵ Hüseyin Piroğlu, "Alevî Sünnî Kardeşliği", *Günümüzde Alevîlik ve Bektâşîlik (Panel: 22.02.1992)*, Diyanet Yayınları, Ankara, 1995, s. 22.

¹⁶ *Ehl-i Beyt* kavramıyla; Hz. Peygamberin başta kendisi, kızı Fatıma, damadı Ali, torunları Hasan ve Hüseyin'den oluşan yakın akrabaları kastedilmektedir.

laylaşacaktır. Aksi halde, Aleviler Sünnîleri Ehl-i Beyt düşmanı ve Yezit taraftarı olarak görecektir; bazı Sünnîler de Alevilerin Müslüman olmadığını zannedecektir.

Din anlayışı konusundaki farklılık, ülkemiz için göz ardı edilemeyecek bir realitedir. Ancak, sosyal hayatın barış içerisinde devam edebilmesi, farklı düşünce mensuplarını ortak paydalar etrafında yakınlaştıracak bir samimiyet anlayışının toplumda geliştirilmesiyle mümkündür. Değişik dinî düşünce mensuplarının talepleri ile ilgili yeniden yapılanma sürecinde izlenecek siyasî ve eğitsel politikalar, *'Birbirimizden hiç bir farkımız yok'* düşüncesinden ziyade, *'Farklıyız, ama bu farklılık bütünlüğümüze engel değil'* anlayışı doğrultusunda sürdürülmelidir.

2. Kültürel Sorunlar

Kültür, bir milletin sahip olduğu maddî ve manevî değerlerin bütünüdür. İnsan ürünü olan kültürün temelinde inanç ve bu inanca dayalı bilgi ve değerler yer almaktadır.

Sosyal bütünleşmemiz açısından sorun oluşturan en önemli kültürel problem ırkçılık ve cinsiyet ayrımcılığıdır.

a. ırkçılık (Etnik Ayrımcılık)

Antropologların ve genetikçilerin yaptığı gözlemler ve araştırmalar, insanlığın tek bir biyolojik ailenin üyesi olduğunu göstermektedir. Belli ırklara ait belirgin özelliklere rağmen, insanlar arasında ortak ve benzer yönler, farklılıklarla kıyaslanamayacak kadar fazladır. Ancak, insanların büyük bir çoğunluğunun boy, renk ve vücut yapısı gibi bazı özellikler bakımından değişik görünüşte olduğu da bir gerçektir. Bu gibi doğal özellikler, toplumlar arasında olduğu kadar aynı toplumun hatta aynı ailenin üyeleri arasında da görülebilir. Bazı fiziksel özellikler, belli coğrafyalarda ve belli toplumlarda daha belirgindir. İşte bu tür benzerliklerin yoğunlaştığı bölgelerdeki insan topluluklarının ortak adına *ırk* denmektedir.¹⁷ Sosyal grupların bazı kalıtsal özellikler nedeniyle farklılaştığını ve bu farklılıkların onlar arasında statü ve değer üstünlüğüne

¹⁷ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 41-42.

yol açtığını ileri süren düşünce akımları da *ırkçılık* olarak nitelendirilmektedir.¹⁸

Etnik kavramına gelince; bu kavram, genel anlamda bir sosyal grubun ırk, dil, din, kültür gibi alt kimliklerini ifade eder. Yunanca *ethnos* kavramı kabile veya ırk demektir. Sosyal bilimlerde bu kavram toplumun biyolojik ve genetik özelliklerinin dışına çıkarak bir kavmin veya sosyal bir kurumun kendine has özellikleri anlamında kullanılmaktadır.¹⁹

Etnik ve milli kimlikler bir ölçüde ırk faktörünün belirleyiciliğine dayanır. Ancak diğer unsurlardan tecrit edilmiş tek bir faktöre dayalı bir kimlik yapısı düşünülemez. Sanayileşme ile birlikte artan göç olgusu şehirlerde toplumsal hareketliliği artırmaktadır. Şehirleşme sürecinde büyük nüfus kitleleri daha önceden belli bir dengeye oturmuş olan mevcut sosyal yapıyı bozmak zorunda kalarak yeni ekonomik ve sosyal düzen içerisinde kendilerine bir yer bulmaya çalışır. Böyle bir durumda göçle şehirlere gelen kişi ve gruplar, ya karşılaşılan yeni düzenin kültürel özelliklerini özümseyerek yaygın kimliği benimseme ya da sahip olunan geleneksel nitelikler etrafında bir araya gelip etnik bir grup oluşturma eğilimindedir.

İrkçı ya da etnik ayrımcı anlayışta, mensubu bulunulan ırkın, ailenin ve milletin hayali olarak büyütülmesi²⁰, başka ırkların hor ve hakir görülmesi, insanlar arası ilişkilerde ırk faktörüne göre davranılması, kendi ırkından olmayanlara iyi gözle bakılmaması gibi anlamlara gelmektedir. İnsanlarla sağlıklı iletişim kurmayı olumsuz yönde etkileyen ırkçılık, geçmişten günümüze pek çok toplumda hak ve yükümlülükleri belirlemede ayrımcı bir unsur olmuştur. İrkçılık, sosyal haklar yönünden eşitliği engelleyici boyutlara ulaştığında, teröre zemin hazırlayan bir bölücülük faaliyetine dönüşebilir.

İrkçılık ve buna bağlı olarak gelişen etnik ayrımcılık Kuran'da şu ayetlerle eleştirilmektedir:

*"O (Allah), insanı sudan yaratan ve ondan soy, sop ve hısımlık meydana getirendir."*²¹ *"Ey insanlar! Sizi bir tek candan yaratan, ondan eşini ve o ikisin-*

¹⁸ Bkz: Recep Şentürk ve Kadir Canatan, "İrkçılık", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, tsz., c. 19, s. 124.

¹⁹ M. M. Tumin, "Ethnic Group" maddesi, *A Dictionary of the Social Sciences*, J. Gould ve W. Kolb (ed.), The Free Press, New York, 1964, s. 244.

²⁰ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Diyanet Yayınları, Ankara, 1993, s. 180.

²¹ Furkan 25/54.

den de nice erkek ve kadını yaratan Rabbinizden sakının.”²² “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması O’nun ayetlerindedir...”²³ “Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir diğiden yarattık, birbirinizle tanışsınız diye çeşitli millet ve kabilelere ayırdık. Allah katında en faziletli olanınız, O’ndan en çok sakınanınızdır.”²⁴

İrkçılık, Hz. Peygamber’in hadislerinde de kınanmıştır. “Kim ırkçılığa (asabiyete) çağırarak yahut ırkından dolayı bir başkasına kızarak gayesi belli olmayan bir gruba katılırsa, onun ölümü cahiliye ölümü üzerinedir”²⁵ buyuran Peygamber (s.a.v.), yaratılış ve temel haklar itibariyle insanların eşit olduğunu Veda Hutbesi’nde şu sözleriyle dile getirmiştir:

“...Ey insanlar! Rabbiniz tek, babanız birdir. Hepiniz Adem’in çocukları-sınız. Adem ise topraktandır. Ne Arabın Arab olmayana, ne de Arab olmayanın Araba; ne siyah derilinin beyaz deriliye, ne de beyaz derilinin siyah deriliye bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sadece takva ile olur...”²⁶

Ayet ve hadislerde de görüldüğü gibi, aynı biyolojik kanunla yaratılan insanların çeşitli ırk, inanç ve kültüre sahip olmaları, Allah’ın kudretinin delili ve düşünenler için bir ibret vesilesi olarak değerlendirilmiş, bu farklılıkları övünç sebebi sayanlar ise kınanmıştır.²⁷ Çünkü ümmet, millet, kabile, aşiret, soy ve aile gibi sosyal gruplar, ilâhî kaderin insan iradesiyle şekillenmesinden başka bir şey değildir.²⁸ Öyleyse hiçbir insan, kendi iradesinden kaynaklanmayan bir özelliği yüzünden ayrımcılığa tabi tutulmayı ya da aşağılanmayı hak etmez.

b. Cinsiyet Ayrımcılığı

Sosyal bütünleşme ile cinsiyet ayrımcılığı arasında doğrudan olmasa da dolaylı bir ilişki kurulabilir. Çünkü toplum bireylerinin öncelikle bir aile ortamında yetiştiği ve ailede görülen baskı, şiddet, kadını hor ve hakir görme gibi olumsuzlukların çocuklar üzerinde silinmesi kolay olmayan izler bıraktığı bilinmektedir. Kısacası çocuğun ayrımcı bir anla-

²² Nisâ 4/1. Ayrıca bkz: Hucurât 49/13.

²³ Rûm 30/22.

²⁴ Hucurat 49/13.

²⁵ Müslim, İmâre 57; Nesâî, Tahrir 28; İbn Mâce, Fiten 7.

²⁶ İbn Hanbel, Müsned, V, 411.

²⁷ Tekâsür 102/1-8.

²⁸ Bayraktar Bayraklı, “İslâm ve Millet Kavramı”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, MÜİF Din Eğitimi Anabilim Dalı, Sayı: 2, İstanbul, 1995, s. 115.

yısa sahip olması öncelikle aile ortamında başlamaktadır. Aile hayatında eşler ve çocuklar arasında adalet, eşitlik, anlayış ve hoşgörüye dayalı birlik ve beraberliğin olmadığı bir toplumda sosyal bütünlüğün sağlanması çok zordur.

Cinsiyet ayrımcılığı, kadın-erkek şeklindeki doğal farklılığın ötesinde, insanlar tarafından yapılan felsefi, ideolojik, ahlâkî ve hukukî boyutları olan bir yaklaşımdır.²⁹ Bu ayrımcı yaklaşım, tarihten günümüze devam eden bir sorun olarak insanlığın gündemindedir. İlahî kaynaklı dinler tarafından cinsiyet ayrımcılığının düzeltilmesine yönelik önemli tavsiyeler sunulmaktadır. Özellikle İslâm dini, kadına gösterilen ayrımcılığa karşı koymuş ve onu bulunduğu durumdan alarak en yüksek seviyeye çıkarmayı amaçlamıştır. Ancak dinimizde kadının konumunu düzeltmeyi öngören öğütlere rağmen, kadın karşıtı anlayış günümüzde de devam etmektedir.

İslâm dini, farklı fizyolojik ve psikolojik yapıya sahip kadın ile erkeği, insan olmaları bakımından eşit, rollerdeki farklılıkları yönüyle de birbirlerini tamamlayan varlıklar olarak kabul eder. Her iki cins de, Allah'ın emir ve yasaklarına uyup kulluk görevini yerine getirmede ve kanunlar önündeki sorumluluklarında eşittir. İslâm'a göre herkes yaptığı ile değerlendirilecektir. Konuyla ilgili Kuran'da şöyle buyrulmaktadır:

"Erkek olsun, kadın olsun, içinizden hiçbir çalışanın emeği boşa gitmez."³⁰ "Kim yararlı bir iş yaparsa kendi lehine; kim de kötülük işlerse kendi aleyhinedir."³¹ "O'nun (Allah'ın) varlığının delillerinden biri de, kendileriyle kaynaşacağınız eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet koymasıdır. Şüphesiz bunda, düşünen bir toplum için ibretler vardır."³²

Kuran ayetlerinin ve Hz. Peygamber'in uygulamalarının açıklığına rağmen, Müslümanlar İslâm öncesi kültürün etkisinden tamamen kurtulamadıkları için, kadınlara tanınan hakları bilerek ya da bilmeyerek geri alma yanlışlığına düşmüşlerdir. Bu sürecin, Hz. Peygamber'in vefatından sonra başladığı ve artarak devam ettiği şu rivayetten de anlaşılmaktadır:

²⁹ Talip Özdeş, *Cinsiyet Kimliği*, Seyran Yayınları, Sivas, 2000, s. 31.

³⁰ Âl-i İmran 3/195.

³¹ Fussilet 41/46.

³² Rum 30/21.

Abdullah b. Ömer diyor ki; *"Peygamber devrinde hakkımızda âyet iner korkusuyla kadınlarımıza elimizi ve dilimizi uzatmaktan sakınırdık. Peygamber vefat edince, dilimizi ve ellerimizi onlara uzatmaya başladık."*³³

Cinsiyet konusunda İslâm'ın öngördüğü adalet prensibi zamanla çarpıtılmış ve bazı rivayetler, kadınlarla ilgili olumsuz hükümler içerecek şekilde yorumlanmıştır. Din adına yapılan bazı yorumlarda kadın huy-suz, uğursuz, kötülük nedeni, akli ve dinî açıdan eksik varlık³⁴ olarak tanımlanmıştır. Kuran-ı Kerim'in içeriğine uygun düşmeyen bu rivayetler, sözlü ve pratik uygulamalarda da korunduğu için, İslâm'da kadın hakları, sorgulanan bir konu olmaya devam etmektedir. Çünkü ülkemizde kadınlar eğitim, meslek ve sosyal ilişkilerle ilgili pek çok konuda erkeklerle aynı düzeyde değildir. Her ne kadar yasalarda eşitlik ilkesi yer alsa da, uygulamada geçmiş kültürlerden kalma ayrımcı anlayışın devam ettiği görülmektedir. Örneğin pek çok yörede kız çocukları ayrımcılığa tabi tutulmakta, eğitim hakları engellenmektedir. Kültürel algılmalarda kadın hep erkeğin gerisinde düşünülmekte, kadına karşı şiddet olağan görülmektedir. Öyleyse cinsiyet ayrımcılığının dayandırıldığı asılsız rivayetlerin kültür içerisinde ayıklanmasını sağlayacak akademik çalışmalara ağırlık verilmelidir.

3. Ekonomik Sorunlar

Ekonomik güç toplumların gelişmişliğinde son derece önemli olduğu gibi, ekonomik sorunlar da toplumları maddi ve manevi yönden zayıflatan ve sosyal bütünleşmeyi zorlaştıran önemli bir etkidir. Ülkenin ve halkın ekonomik düzeyi, doğrudan ya da dolaylı olarak bütün sosyal gelişmeleri etkilemektedir.

İslâm, sosyal barışın ekonomik temellerini oluşturmak amacıyla bir yandan faiz, karaborsacılık, rüşvet ve hırsızlık gibi haksız kazanç yollarını yasaklarken, diğer yandan da lüks ve israfa karşı ahlâkî öğütler sunarak kanaatkârlığı teşvik etmektedir. Böylece toplumun meşru bir ekonomik sistemle güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

³³ Buharî, Nikâh 80.

³⁴ Konuyla ilgili bilgi ve değerlendirmeler için bkz: İbn Mâce, Fiten 19; Bekir Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1987; Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*, Kitabiyat Yayınları, Ankara, 2000; Fatma Asiye Şenat Kazancı, "Kuran'ın Aile İçi Şiddet Konusuna Bakış'na Eleştirel Bir Yaklaşım", *Mehir Aile Dergisi*, Sayı: 2, Konya, 2003, s. 60-61.

Sosyal bütünleşmeyi tehdit eden ekonomik olumsuzluklar *sömürü*, *dengesiz gelir dağılımı*, *fırsat eşitsizliği*, *lüks* ve *israf* şeklinde özetlenebilir.

a. Sömürü

Sömürü, başkalarının gücünden ya da maddî kaynaklarından karlıksız olarak menfaat sağlamaktır.³⁵ İnsanın başkası tarafından ezilmesi, şahsiyetinin yok edilmesi, enerji ve birikiminin hiçe sayılması anlamına gelen sömürü, kişilik haklarına hakaret yönüyle bireye; üretici işgücünün yok edilmesi yönüyle de topluma karşı yapılmış büyük bir haksızlıktır. Sömürünün hâkim olduğu toplumlarda ezenler ve ezilenler vardır. Bu yüzden sömürünün sosyal hayata yansıyan en dramatik sonucu yoksulluktur.

Çalışanlara hak ettiği ücreti ödemeyip güçlerinin dışında sorumluluk yüklemek, onlara haksız muamele etmek, güçsüzlerin ekonomik ve sosyal haklarıyla ilgilenmemek sömürünün en belirgin şeklidir. Nitekim güçsüzlerin mallarını haksız yere kullanma ve çalışanlara zulmetme ihtimaline karşı insanlar Kuran'daki şu ifadelerle uyarılmaktadır: *"Dini yalanlayanları gördün mü? İşte o yetimi şiddet ve sitemle iten, yoksulu doyurmayı teşvik etmeyendir."*³⁶ *"Yetimin malına, rüştüne erinceye kadar en güzel olandan başka bir şekilde yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı tam ve doğru yapın. Biz kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz."*³⁷

Sömürüden etkilenenler sadece güçsüz ve yoksullar değildir; varlıklılar da fâiz, rüşvet ve soygun gibi nedenler yüzünden servetlerini kaybedebilirler. Ekonomik düzenin ahlâkî kurallardan yoksun olduğu toplumlarda müteşebbislerin faiz ve rüşvete zorlanması kaçınılmazdır. Bu duruma şu ayetlerle dikkat çekilmektedir: *"Aranızda mallarınızı batıl yollarla yemeyin ve bilerek insanların mallarından bir kısmını günah işleyerek hâkimlere (ya da başka yöneticilere rüşvet olarak) vermeyin."*³⁸

Sömürünün engellenip emeğin korunabilmesi için, iktisadî hakların kullanımının kısıtlanmaması gerekir. Sömürü, girişimcilerin üretkenliklerini engelleyeceği için ülkenin kalkınması bundan olumsuz yönde etkilenecektir. Bu yüzden İslâm, herkesin mülk edinme hakkını koruyan

³⁵ Bkz: Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 997.

³⁶ Mâun 107/1-3.

³⁷ En'am 6/152.

³⁸ Bakara2/188. Ayrıca bkz: Nisâ 4/29, 161.

ve paylaşımında âdil davranan bir ekonomik anlayışın geliştirilmesini teşvik etmektedir. Yine İslâm inancında zekât ve sadaka gibi ibadetler aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine pay ayrılması istenmekte³⁹, böylece zengin ile yoksulun sevgi, saygı, kardeşlik ve paylaşma duyguları etrafında kaynaşması sağlanmaktadır.

Sömürüye götüren yolların tıkanmasını öngören İslâm dini, işçi ve işveren arasında ahlâk, adalet ve samimiyete dayalı uyumlu bir dengeyi korumasına özen gösterir. Kendisine verilen işi hakkıyla yerine getiren ve sorumluluğunun bilincinde olan işçiye karşı insafli olmak, işveren üzerine bir görevdir. Özellikle işverenler uyarılarak işçilerin mağdur edilmemesi, herkesin gücü ölçüsünde çalıştırılıp kabiliyet ve liyakatine, çalışma süresi ve yaptığı işin vasfına göre ücretlendirilmesi ve iş tehlikelerine karşı gerekli güvenliğin sağlanması gibi konularda önemli ahlâkî prensipler öngörülmüştür. Bu prensipler, Hz. Peygamber'in şu sözleriyle de dile getirilmektedir: "İşçilerinize karşı anlayışlı olur yumuşak davranırsanız, Allah da size karşı şefkatle ve yumuşaklıkla muamele edecektir. Onlara meşru ve iyi gıda temin etmek üzerinize vazifedir."⁴⁰ "İşçinin hakkını, onun alın teri kurumadan veriniz."⁴¹

İslâm'ın çalışma hukuku ile ilgili prensipleri sadece işverene yönelik değildir; bunun yanında, çalışanların da işverene karşı sorumlulukları vardır. Emeğin bedeli olarak alınan ücretin hak edilebilmesi için iş ahlâkı ile ilgili kurallara uyulması gerekir. Çünkü emeğin korunması hakkı, verilen imkânların iyi değerlendirilmesine, çalışılan kurumun mallarına zarar verilmemesine ve çalışma kurallarına uyulmasına bağlıdır. Hz. Peygamber'in konuyla ilgili şu sözleri anlamlıdır: "Sizden birisi işini iyi yaptığı zaman Allah ondan razı olur."⁴² "En iyi kazanç, işine özen gösteren ve patronuna saygı ile bakan işçinin elde ettiği kazançtır. İşinde çalıştığı kimsenin emirlerine sadakatle uyan bir işçi, sadaka verenlerle beraber aynı hizadadır."⁴³

İslâm eğitiminde, sömürüyü engelleyici bir etken olarak âhîret azabıyla korkutma yöntemi de kullanılmaktadır. Kuran-ı Kerim'in

³⁹ Bkz: Zâriyat 51/19.

⁴⁰ Mâlik b. Enes, *Muvattâ*, Tah: M. Fuat Abdalbâki, Mısır, 1951, İstihzan 42, s. 604.

⁴¹ İbn Mâce, *Rühûn* 2443.

⁴² Ebubekir es-Suyûtî, *Camî'ü's-Sağîr*, Mısır, Tsz., Cilt: 1, s. 75.

⁴³ Buhârî, *İcâre* 115.

'Ashâb-ı Şimal'⁴⁴ ve 'refahtan gözleri dönmüş'⁴⁵ olarak nitelendirdiği sömürgeciler, şiddetli bir azapla uyarılmaktadır.

Bir toplumda sömürülmeye en müsait olanlar işçi, memur, güçsüz ve yetim gibi geliri başkalarına bağımlı olan insanlardır. Yaşam kalitesinin devletin desteğiyle artırılmaması halinde, bu insanlar sosyal bütünleşme ve ülke barışını tehdit eden her türlü örgüt için potansiyel eleman konumundadır. Öyleyse devlet vatandaşlarının geçim standardını artırıcı çalışmalara ağırlık vermeli, kendi vatandaşlarını şer odaklarına ilgi duymaya mecbur bırakmamalıdır.

b. Dengesiz Gelir Dağılımı

Dengesiz gelir dağılımı, insan onurunu zedeleyen⁴⁶ ve ekonomik dengeyi bozan etkenlerden biridir. Gelir dağılımının adalet ölçüleri içerisinde yapılmadığı toplumlarda farklı gelir ve meslek grupları arasındaki uçurum giderek artmakta ve aradaki makas açılmaktadır.

Gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi için ülke kaynaklarının ve millî gelirin âdil bir şekilde paylaşılması, ekonomik kararlarda tüm yurttaşların gözetilmesi, insanların potansiyellerini üretime dönüştürmeye yönelik eğitim, iş ve yaşam güvencesinin sağlanması gerekir.

Emeğin kutsallığının, iktisadi hak ve sorumlulukların, malı biriktirme ve harcamayla ilgili dinin öngördüğü ahlâk kurallarının din eğitiminin de yardımıyla genç zihinlere işlenmesi, geleceğin sevgi ve barış toplumunu oluşturmada önemli bir temel teşkil edebilir. Çünkü İslâm, herkesin insanlık onuruna yaraşır bir şekilde ihtiyaçlarının karşılanmasını, toplum bireyleri arasında var olan gelir farklılığı makasının mümkün olduğu ölçüde daraltılmasını ve servetin belli kişilerin elinde toplanmayıp toplumun geneline yaygınlaştırılmasını sağlamaya çalışmaktadır.

c. Lüks ve İsrâf

Haddi aşma, orta yolun dışına çıkma ve saçıp savurma anlamına gelen lüks ve israf, bireyler arasında kıskançlık, kin ve nefret duygularını artırarak toplumsal ahengi bozmaktadır. Aşırı zenginlik ya da helâl olmayan yollardan elde edilen kazanç, insanları azgınlığa ve zulme sevk

⁴⁴ Vâkıa 56/41.

⁴⁵ Vâkıa 56/45-46.

⁴⁶ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, 7. Baskı, İletişim yayınları, İstanbul, 2000, s. 196.

edebilir. Bu sosyolojik gerçek Kuran'da; *"İnsan kendisini yeterli görünce azabilir"*⁴⁷ ayetiyle açıklanmaktadır.

Lüks ve israf, hem ezilen, susan, çaresizliğe ve mağdur duruma düşenler hem de aşırı servetleri yüzünden şımaran, maddî birikimin nasıl harcanması gerektiğini bilmeyen, her türlü ahlâkî duyarlılığı kaybederek dünyaya geliş amacını unutanlar için korkunç bir yıkımdır. Öyleyse, doyumsuz para, makam ve tüketim hırsı karşısında ölçülü ve alçak gönlü olabilmeyi sağlayacak bir anlayışın geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Lüks ve israfı kanunlarla ya da insanlara herhangi bir şekilde baskı yaparak önlemek mümkün değildir. Bu konuda faydalanılabilecek en önemli imkân din eğitimidir. Din eğitimi, kazanılan servetin harcanması konusunda sosyal hayatın gerçeklerine uygun mesajlar içermektedir. Şu ayetler, söz konusu mesajlara örnek gösterilebilir:

*"Ey insanlar! Yeryüzündeki yiyeceklerin helâl ve temiz olanlarından yi-yin."*⁴⁸ *"...Yiyin, için ama israf etmeyin."*⁴⁹ *"Çünkü saçıp savuran israfçılar, şey-tanın kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür."*⁵⁰ *"Onlar (Müslü-manlar), mallarını infak ettiklerinde israf da etmezler, cimrilik de. Bu ikisi ara-sında orta bir yol tutarlar."*⁵¹ *"Ne elini boynuna bağlayıp kilitle tut (cimri ol), ne de sonuna kadar açılıp varını yoğunu ortaya dök (israf et). Eğer böyle yaparsan, kınanan, yapayalnız ve yoksul biri olursun."*⁵²

Ayetlerden de anlaşıldığı gibi, helâl yolla elde edilen malın savur-ganlık yapılmadan harcanmasında bir kısıtlama söz konusu değildir. An-cak toplumun önemli bir kesimi yoksulluk sınırında, hatta bu sınırın da altında hayat mücadelesi verirken, haklı ya da haksız yollarla elde ettik-leri servetlerini savurganlıkla harcayan zenginler de yok değildir. Al-lah'ın verdiği imkânlarla elde edilen servetin şükrünü ifa edemeyen ve kazancını başkalarına karşı bir güç unsuru olarak gören şımarık zengin-lerin bu durumu şu ayetle yerilmektedir:

47 Alâk 96/6-7.

48 Bakara 2/168.

49 A'raf 7/31; Ayrıca bkz: Bakara 2/268; Mâide 5/87.

50 İsrâ 17/27.

51 Furkan 25/67.

52 İsrâ 17/29.

*"Allah'ın nimetine nankörlük edenlere ve kendi milletine verimsiz toprakları reva görenlere bir bakın! Onlar araya (cehenneme) gireceklerdir. Orası ne kötü bir yurttur."*⁵³

İslâm inancında, haksız kazanç ve doğru olmayan harcama şekilleri yasaklanarak örnek bir tüketim ekonomisi sunulmaktadır. Elde edilen kazancı ahlâkî esaslara göre harcamayı gerektiren bu ekonomik anlayışta sermayenin insana değil, insanın sermayeye hükmetmesi benimsenmektedir.

İslâm inancına göre mülkiyetin gerçek sahibi Allah'tır. Kazanılan mal ve servetin gerçekte Allah'a ait olduğu⁵⁴ ve O'nun kullarını imtihan etmek için maddî birikimi insanlar arasında farklı miktarlarda paylaştığı inancı, her türlü çabayı gösterdiği halde bir türlü istediği kazancı elde edemeyen yoksulları teselli eden psikolojik bir güçtür.

4. Siyasal Sorunlar

Siyaset, toplumu yönetme gibi oldukça geniş ve karmaşık bir alanı kapsadığı için toplumda yaşayan insanların farklı siyasal düşüncelere sahip olmaları doğaldır. Medeniyet ve gelişim yolunda önemli mesafeler alınmış olmasına rağmen, ülkemizde siyasî düşüncelerden kaynaklanan anlaşmazlık, kutuplaşma ve şiddet eğilimleri devam etmekte ve bu durum sosyal bütünleşmemizi olumsuz yönde etkilemektedir.

Ülkemizde sosyal barışın devamı açısından potansiyel bir tehlike olma özelliği devam eden başlıca siyasal sorunlar; *siyasal düşünce ayrımcılığı, lâikliğin yanlış yorumlanması, feodalite, hukukun siyasallaşması, siyasetçilerin kullandığı dil ve üslup, dinin siyasete alet edilmesi ve terördür.*

a. Siyasal Düşünce Ayrımcılığı

Toplum halinde yaşayan insanların sahip olduğu temel haklardan biri de siyaset hakkıdır. İnsanlar bu hakkı kullanırken doğal olarak siyasal tercihlerini de belli ederler. Demokratik toplumlarda siyasal düşüncelerin farklılığı normal karşılanması gereken bir durum olmakla birlikte, zaman zaman insanların siyasal düşüncesinden dolayı dışlandığı ve ayrımcılığa tabi tutulduğu görülmektedir.

⁵³ İbrahim 14/28–29.

⁵⁴ Âl-i İmran 3/26.

Hangi toplumda olursa olsun, siyasal anlayış farklılığına dayalı hak ihlalleri toplumun sosyal dokusunu zedelemekte ve yönetim konusunda farklı düşünen bireylerle toplum arasındaki ahengi bozmaktadır. Toplumda kutuplaşmaların oluşmasına zemin hazırlayan bu durum karşısında yapılması gereken öncelikli iş, siyasî görüş farklılığını zenginlik ve alternatif çözüm önerileri olarak değerlendirebilecek bir anlayışın toplum bireylerine kazandırılmasıdır.

Temel hak ve özgürlüklerin korunması, bir anlamda siyaset özgürlüğüne bağlıdır. Siyasal hakların engellenmesi, bireylerin toplumda savunmasız duruma düşmesi demektir.⁵⁵ Dışlanmışlık psikolojisinin etkisiyle, toplumda savunmasız kalan bireylerin kin, nefret ve şiddet duyguları kabarmak, ayrımcılığı yaşatanlara karşı şiddet eğilimi artacaktır. Siyasette amaç, herhangi bir ayırım yapmadan toplumun tamamına hizmet etmektir. Öyleyse devlet yetkilileri adalete, hukuka ve kamu yönetim esaslarına uygun davranmak durumundadır. Çünkü sağlıklı bir siyaset anlayışının geliştirilememesi durumunda sosyal bütünleşme sorunları devam edecektir.

Siyasal gücün bazı yetkililer tarafından baskı aracı olarak kullanılması, toplum bireylerinde bir siyaset bilinci geliştirmekle önlenebilir. Bu bilincin geliştirilmesi çabalarında, dinin sosyal ilişkilerle ilgili prensiplerinden de yararlanılabilir. Din eğitimiyle bireylere öğretilen olan İslâm'da birlik ve beraberliğin önemi üzerinde durulmakta, toplumdaki ahenginin bozulması tehlikesine karşı insanlar şu ayetlerle uyarılmaktadır: *"Ey Müminler! Kendilerine açık deliller ve ayetler geldikten sonra, parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır."*⁵⁶ *"... Dinlerini parça parça eden ve firkalara ayrılan müşriklerden olmayın. Onlardan her bir grup, kendi sahip olduğuyla övünür."*⁵⁷

Siyasal hakların korunmasına İslâm dininde büyük önem verilmektedir. Hz. Peygamber devlet başkanlığına atandığında kadın-erkek, köle-efendi, zengin-fakir, inanan-inanmayan ayrımı yapmaksızın her kesiminin desteğini (biatini) almaya çalışmıştır. Bireylere, ülke çıkarlarını korumaları şartıyla siyaset hakkı tanınmıştır. O'nun liderliğinde Medi-

⁵⁵ Bkz: Fahrüddin Malik, *"İslâm'da İnsan Hakları"*, İnsan Hakları, Çev: Tanju Yunt, Akabe Yayınları, İstanbul, 1987, s. 94-95.

⁵⁶ Âl-i İmran 3/105

⁵⁷ Rûm 30/31-32.

ne'de kurulan site devleti, Müslümanlarla birlikte Yahudi ve Hıristiyanların aktif katılımıyla örgütlenmiştir. Bu uygulamaya daha sonraki dönemlerde de devam edilmiş, ehil olmaları halinde gayrimüslim vatandaşlardan vezir, öğretmen, memur, teknisyen, inşaatçı gibi mesleklere atamalar yapılmıştır.⁵⁸ Öyleyse yönetimde adalet, liyakat, danışma ve denetim ilkeleri gözetilmelidir.

b. Lâikliğin Farklı Yorumlanması

Zaman zaman toplumda baş gösteren lâiklik merkezli tartışma ve gerginlikler sosyal bütünleşmemizi tehdit edici boyutlara ulaşmaktadır. Bu tür tartışmalar lâiklikle ilgili anlayış ve uygulama farklılığından kaynaklanmaktadır. Aynı şeyin anlaşıldığı belli bir lâiklik tanımı bulunmadığı için yönetimle ilgili bireysel tanımlamaları benimseme eğilimi güçlenmektedir. Herkes kendi tanımını dayatmaya kalkışınca, lâiklik birleştirici özelliğini yitirmekte, toplumun kutuplara ayrılmasında yeni bir cephe oluşturmaktadır.

Cumhuriyet tarihi boyunca en çok tartışılan ilke olma özelliğini taşıyan lâiklik, din eğitimi alanındaki uygulama ve gelişmelerin dayandığı bir ilke ve din özgürlüğünün en geniş anlamda kullanılmasının garantisi olarak anlaşıldığı gibi; dinî yaşantının önünde önemli bir engel ve dinin etki alanını daraltmanın bir gerekçesi şeklinde de yorumlanmaktadır. Bu farklılıkta lâikliğin sosyal hayatın gerçeklerine uygun bir tanımının yapılmamasının ya da bu kavramı dinsizlik (lâdinî) olarak algılayan anlayışın etkisi büyük olmuştur.

Fransız ihtilâlından sonra devlet yönetiminde temel bir ilke olarak benimsenen *lâiklik* Batı kökenli bir kavramdır. Ali Fuat Başgil'e göre; latince *laicus* kökünden alınmış *laic* ya da *laïque*, Fransızca asıllı bir kelime olup ruhani olmayan kimse, dinî olmayan şey, fikir, kurum ve prensip gibi anlamlara gelmektedir. Katolik dünyasında, sosyal hayattan uzak yaşayan ve manastırlara kapanıp ömrünü ibadetle geçiren papaz, piskopos ve rahip gibi din adamları dışındaki bütün Hıristiyanlar *lâik* sayılırdı.

⁵⁸ Bkz: Muhammed Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, Terc: Kemal Kuşçu, 3. Baskı, İrfan Yayınları, İstanbul, 1973, s. 228-233.

Zaman içerisinde bu anlam genişlemiş, dinsel niteliği olmayan fikir, prensip ve kurumlara da lâik denilmiştir.⁵⁹

Din ile devlet arasındaki ilişkinin boyutları kültürden kültüre, toplumdan topluma farklılık gösterir. Bu farklılık, inanılan dinin özelliğinden ve toplumun sosyal yapısından kaynaklanmaktadır. Özellikle Batı'da gelişip yaygınlaşan lâikleşme olgusu, önceleri bir ihtiyaç olarak görülmüştür. Çünkü Hıristiyanlığın Batı'da oluşturduğu kültür zamanla dinin yerini alarak âdeta dinin kendisi olmuştur. Dinin kitleleri cezbetme gücünden yararlanmak isteyen yöneticiler, kiliseden aldıkları güçle hâkimiyetlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Durum böyle olunca, yöneticilerin temsil ettiği siyasetle kilisenin temsil ettiği dini birbirinden ayırmak bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Fransız ihtilâlından sonra Batı'da doğup gelişen ve Tanzimat'la birlikte Türkiye'ye yansımaya başlayan lâikliğin anayasal bir ilke olarak kabul edilişi, 1937 tarihli anayasa değişikliği ile gerçekleşmiş ve lâiklik devletin temel yönetim ilkelerinden biri olmuştur. Batılılaşmanın vazgeçilmez şartı sayılan lâiklik, topluma bazen İslâm'ın alternatifi olarak takdim edilmiştir. Oysa lâiklik din değildir; dolayısıyla İslâm'ın alternatifi olamaz. Dinin siyasallaştırılması ve istismar edilmesi ne kadar sakıncalı ise, lâikliğin dinselleştirilmesi de aynı derecede yanlıştır. Ancak lâiklik, çok sayıda dinî anlayışın bir arada bulunduğu ortamlarda şahsî din yorumlarından birinin diğerlerine tahakkümü ihtimaline karşı herkesin din ve vicdan özgürlüğünün bir garantisi olarak işlev görebilir. Lâikliğin Batı'da kabul edilişi de bu amaca yöneliktir.

Türkiye'yi ilgilendiren problem, lâikliğin devlet yönetiminde bir ilke olarak değil de ideolojik bir düşünce olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Dini bilim dışı bir alan olarak gören ideolojileştirilmiş lâiklik, din özgürlüğünün önünde önemli bir engeldir. Öyleyse lâikliği doğru bir şekilde tanımlamalı, bu kavram din ve vicdan özgürlüğünün garantisi anlamında kullanılmalıdır.

⁵⁹ Ali Fuat Başgil, *Din ve Lâiklik*, 6. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1991, s. 68-69; Lâikliğin tarihî gelişimi ile ilgili geniş bilgi için bkz: S. Nakib Attas, *İslâm, Sekularizm ve Geleceğin Felsefesi*, Terc: Mahmut Erol Kılıç, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 56-62.

c. Feodalizm

Feodalizm, ortaçağ Avrupa'sında toprağı ve üzerinde yaşayan köylüleri bir kişinin malı sayan rejimin adıdır. İlk kez on yedinci yüzyılda İngiltere'nin o zamanlar hızla yok olmakta olan toprak sahipliğine dayalı sistemine işaret etmek amacıyla kullanılan bu kavram, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda hukuk akademisyenleri tarafından benimsenerek sosyoloji terimleri arasında yerini almıştır.⁶⁰

Feodal sisteme göre, köylüler efendilere ait arazilerde kendi geçimlikleri karşılığında çalışmakta, ihtiyaç fazlası üretim ağaların mülkü sayılmaktadır. Ülkemizde daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kısmen de olsa devam eden feodal sistem, bireyin mülk edinme özgürlüğünü engellediği gibi, vatandaşlık bilincini ve dolayısıyla sosyal bütünleşmeyi de olumsuz etkilemektedir. Feodal yapının devam ettiği yörelerde hukuk kurallarından ziyade yasal olmayan güçler, töreler ve gelenekler etkili olmakta, bundan dolayı da pek çok sorun yaşanmaktadır. Bu yüzden Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülke yönetimine talep olan siyasal parti yöneticileri feodal sistemi ortadan kaldırmayı vaat etmekte ancak merkezi otoritenin iradesi bu konuda yetersiz kalmaktadır.

Devlet otoritesinin yetersizliğinden kaynaklanan feodal yapının etkili olduğu bölgelerde bireysel mülkiyet ve rekabete dayalı üretim olmadığı için yoksulluk kaçınılmaz olmuştur. Bu duruma eğitim yetersizliği de eklenince töre cinayetleri, kan davaları, kaçakçılık, faili meçhul cinayetler, sokak kavgaları, şiddet ve terör o yörelerin özelliği haline gelmiştir. Feodal yapı önlenmeden söz konusu olumsuzluklarla mücadele etmek zordur. Öyleyse yapılması gereken, değişik sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitsel projelerle yöre halkını bilinçlendirip güçlendirmektir. Özellikle yetişmekte olan nesil özgür vatandaşlık, temel haklara saygı, hukuka bağlılık, insan sevgisi ve hoşgörü gibi değerlere sahip çıkacak şekilde eğitilmelidir.

d. Hukukun Siyasallaşması

Hukuk, toplumda bireylerin davranışlarını ve ilişkilerini düzenleyen, uygulanması devlet gücüne bağlı olan kurallar bütünüdür. İnsanla-

⁶⁰ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 242.

rın temel haklarını sağlayacak en önemli unsur şüphesiz hukuktur. Hakkın sahibine teslim edilmesi ve adaletin gerçekleştirilmesi anlamına da gelen hukuk, uyulması zorunlu olan yasal normlardan, ahlak kurallarından ve değer yargılarından önemli ölçüde etkilenmektedir.⁶¹ Toplumun gelenekleri ve kültürel değerleriyle çatışan bir hukuk düzeninin bireyler tarafından içselleştirilerek kabul edilmesi zordur. Hukukun siyasallaşarak tarafsızlığını yitirmesi, toplumda onarılması güç pek çok olumsuzluğa neden olmaktadır.

Hukukun siyasallaştırılması, adli davalarda adaletin gözetilmeyip yanlış davranılması, aynı ya da benzer olaylara farklı kararın verilmesi veya hukukçuların siyasetçiler tarafından etkilenmeye çalışılmasıdır. Hukukun bağımsızlığı ise yargılama sürecinde her türlü felsefi, siyasî, ideolojik ve dinî görüş mensuplarına karşı tarafsızlık, yargulamada eşitlik ve yargının dış müdahalelerden uzak kalması demektir.

Tarafsız davranmadığı hissini uyandıran bir yargının ülkede güven ve adaleti tesis etmesi beklenemez. Eğer bireylerin siyasî düşünceleri kendileri ile ilgili yargı kararlarının sonucunu etkiliyorsa, o toplumda sosyal bütünleşme tehdit altında demektir. Öyleyse hukuk kurallarının herkese eşit ve adil bir şekilde uygulanması önemlidir.

Türkiye, hukukun siyasallaşması açısından sorunsuz bir ülke değildir. Ara rejimler, askerî iktidar ve olağanüstü hal dönemlerinde hukukun siyasallaşması ciddi boyutlara ulaşırken, normal dönemlerde sorun küçülmektedir. Ancak, cumhuriyet tarihi boyunca hukukun siyasallaştığı iddiası gündemdeki yerini sürekli korumuştur. Konuyla ilgili yapılan bir araştırmada "Türkiye'de hukuk adil ve tarafsız işliyor mu?" sorusuna %64,5 oranında hayır, %21,2 oranında da evet cevabı verilmiştir. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise %14,3'tür. Bu oranlara göre ankete katılanların 1/5'i mahkemelerin verdiği kararları adalete uygun ve tarafsız bulurken, 3/5'i bu kararların adil ve tarafsız olduğuna inanmamaktadır.⁶²

İslâm dini hukuk kararlarında adil davranılması gerektiği üzerinde önemle durur. Adaletle ilgili Kuran'da pek çok ayet vardır. O ayetlerden bazılarında şöyle buyrulmaktadır:

⁶¹ Bkz: M. Sait Çakar, *Hukuk Sözlüğü*, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.

⁶² Bkz: Kamil Uğur Yaralı, "Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı", <http://www.abchukuk.com/makale/makale29.html>, 04.12.2009.

"Şüphesiz Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya yardımı emreder..."⁶³ "... Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sevk etmesin. Adaletli olun, çünkü bu takvaya daha yakındır."⁶⁴ "Allah insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder..."⁶⁵

Ayetlerde, her ne sebeple olursa olsun adaletin asla ihlal edilmemesi gerektiği, insanlar arasında ayrımcılık yapmanın takvaya aykırı olduğu bildirilmektedir.

e. Görevlerin Ehil Olanlara Verilmemesi

Toplumda yöneticilik ve kamu görevliliği yapmak zor bir iştir. Bu konudaki zorluk, görev ve sorumlulukların ehil olanlara verilmesiyle bir nebze de olsa kolaylaşabilir. Böylece sosyal hayat daha sağlıklı ve huzurlu bir süreçte devam eder. Görev dağıtımında ehil olma ilkesine dikkat etmeme halinde ise, adaletsizlik, huzursuzluklar, başarısızlık, bireyler arasında kin, nefret ve kıskançlık kaçınılmazdır.

Bireylerin birbirine güvenmediği, yönetici ve ehliyesiz görevlilere karşı kin ve nefret duygularının yoğun olduğu toplumlarda sosyal bütünleşmeyi sağlamak zordur. Bu yüzden yetki ve sorumluluk sahipleri toplumun bütün üyelerinin faydasına olabilecek düzenlemeler yapmak, ortak çıkarları korumak, sosyal barışı sağlamak, bireysel ve kitlesel hak-sızlıkları önleyerek her alanda adaleti gerçekleştirmek durumundadır.

Herkesin yapabileceği işlerde çalışması ve makamlara layık olanların atanması İslâm'ın önemli ilkelerinden biridir. Genellikle *liyakat* kavramıyla ifade edilen bu ilkenin gözetilmesi, sosyal bütünleşme açısından önemlidir. Öyleyse yöneticiliğe ya da her hangi bir kurumda sorumluluk makamına atanacak olanlarda o işi başarabilecek derecede liyakat sahibi olma şartı aranmalı, kayırmacılığa asla yer verilmemelidir.

Görevlendirmelerde sosyal statü, maddî üstünlük, ideolojik ve fikrî yakınlık gibi nedenlere itibar edilip işlerin ehil olmayanlara verilmesi, sosyal düzenin işleyişindeki bozukluğun ve insanlar arasındaki güvensizliğin temel nedenlerindedir. Şu ayetle insanlara bu konuda yol gösterilmektedir: *"Şüphesiz Allah size emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaleti gözetmenizi emreder. Gerçekten Allah bu-*

⁶³ Nahl 16/90.

⁶⁴ Mâide 5/8.

⁶⁵ Nisâ 4/58.

nunla size ne güzel öğüt veriyor."⁶⁶ Bu ayetin, Müslüman olmayan bir kişinin kamu görevinden engellenmeye çalışılması sırasında nazil olması anlamlıdır.⁶⁷

Kamu alanında hizmet etmenin emanet olarak değerlendirildiği İslâm inancında görevlerin ayırım gözetilmeksizin ehline verilmesi, idarecilik yapabilecek kimselerin idareci, hesap işlerinden anlayanların muhasebeci yapılması, kısacası herkesin kabiliyetli olduğu işlerde çalışması adaletin ve hakkaniyetin gereğidir.

f. Siyasette Kullanılan Dil ve Üslup

Siyasetçi, ülke yönetimine talip olan, sorunlarla ilgili alternatif çözümler üreten, iktidara geldiğinde toplumun maddi ve manevi refahı için çalışan insan demektir. Siyasetçi yönetimle ilgili görüşlerini dili iyi kullanarak topluma aktarmak durumundadır. Dolayısıyla siyasetçinin yanlış söz söylememesi, insanları yanıltmaması, kısacası dürüst ve samimi davranması ve bu konuda topluma örnek olması son derece önemlidir.

Farklı siyasal düşünce taraftarları arasında gerçekleşen sokak kavgalarında, özellikle 12 Eylül 1980 öncesi ve kısmen de günümüzde üniversitelerde cereyan eden siyasal çatışmalarda siyasal parti yöneticilerinin birbirleri hakkında kullandığı dil ve üslubun rolü inkâr edilemez. Kavga ve kutuplaşmalar sadece cadde, sokak ve üniversitelerle sınırlı kalmamakta, parlamento başta olmak üzere diğer devlet kurumlarına, kahvehanelere ve hatta ailelere kadar sirayet etmektedir. Politikacılar arasında sağlıklı bir siyaset üslubu geliştirilemezse toplumda kutuplaşma, gerginlik, ayrımcılık ve şiddet eğilimi devam edecektir.

⁶⁶ Nisâ 4/58.

⁶⁷ Hakkında ayet nazil olan olay rivayete göre şu şekilde gelişmiştir: Mekke'nin fethi sırasında Kâbe'nin anahtarı henüz Müslüman olmayan Osman b. Talha'da bulunuyordu. Kâbe'nin kapısını kilitleyen bu zat Hz. Peygamber'e; 'Eğer Allah'ın Resulü olduğunu kabul etseydim zaten bunu sana verirdim' diyerek anahtarı teslim etmemişti. Bu söz karşısında hiddetlenen Hz. Ali, anahtarları zorla alarak Kâbe'nin kapısını açmıştı. Resulüallah Kâbe'de iki rekât namaz kılp da dışarı çıktığında, amcası Abbas anahtarların kendisine verilmesini ve sorumluluğundaki hacılara zemzem suyu ikram etme görevi olan "*sikâyet-i zemzem*" ile "*sedânet*" denilen Kâbe'nin anahtarlarını taşıma görevinin birleştirilmesini istedi. Bunun üzerine yukarıdaki ayet nazil oldu. Bu ayetin nüzulünden sonra Hz. Peygamber anahtarların eski görevlisine geri verilerek ondan özür dilenmesini istedi. Hz. Ali de; 'Senin hakkında Allah Teâlâ ayet gönderdi' diyerek Osman b. Talha'ya anahtarı teslim etti ve olup bitenler için ondan özür diledi. Bkz: Ebû'l-Fidâ İsmâil İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dârü'l-Fikr, Mısır 1979, II, 321.

Toplumun rol modellerinden sayılan siyasetçilerin rakiplerini acımasızca kötileyen söz ve yaklaşımları, bireyler arasında hakaret, kin, nefret, çatışma ve kamplaşmayı olağanlaştırmaktadır. Çünkü toplum bireylerinin sürekli dinleyip örnek almak istediği insan grupları arasında siyasetçilerin önemli bir yer işgal ettiği bilinmektedir. Öyleyse topluma örnek olması gereken siyasetçiler, ayrımcılığı körükleyici bir üslup ve yaklaşım yerine, toplumun tamamını kucaklayıcı, birlik ve beraberliği güçlendirici ifadelerle ağırlık vermeli, tatlı bir rekabet ortamında birbirlerinin politikalarını hoşgörülü ve seviyeli bir üslupla eleştirmelidir. Kaldı ki politik yarış sadece eleştiriden ibaret de değildir. Rakip siyasal partilerin olumlu hizmetleri muhalefet tarafından takdir edilmeli, eksiklikler iyi niyet ve yapıcı bir üslupla tenkit edilmeli, böylece toplumda hoşgörü ve barış kültürünün gelişmesine katkıda bulunulmalıdır.

g. Terör

Sosyal barışı tehdit eden en büyük sorun şüphesiz terördür. Terör; sözlükte yıldırma, korkutma ve dehşet saçma anlamlarına gelmektedir.⁶⁸ Terörizm ise siyasal bir amaca ulaşmak için devlete ya da bireylere karşı şiddet eylemlerine girişmektir. Başka bir ifadeyle terörizm, bir siyasî düşüncüyü güç kullanarak zorla kabul ettirmeye çalışmak veya toplumun bir kesimini sürekli korku içerisinde tutmaktır.⁶⁹ Adam kaçırmaktan cinayete kadar uzanan terör eylemleri karşısındaki duygusal tepkiye ve bunların insanlar üzerindeki baskısına da *terör süreci* denir.⁷⁰

Terörün amacı, bir ideolojiye ya da siyasal anlaşmazlığa dikkat çekmek, toplumda kargaşa çıkartarak korku ve dehşet havası oluşturmak, sosyal ve siyasal düzenin arkasındaki halk desteğini zayıflatmaya, insanların direncini, devlete ve topluma olan güveni zedelemeye çalışmaktır.

Terör, şiddeti uygulayan taraf itibarıyla iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan biri, siyasal otoritenin halk üzerinde baskı kurması şeklinde kendini gösteren *yukarıdan terör*; diğeri ise şiddetin iktidar dışı bir güç

⁶⁸ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, II, 1459; Ergil, *Türkiye’de Terör ve Şiddet*, s. 1.

⁶⁹ Bkz: Ahmet Akbulut, “Terör ve Din”, *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, (20–21 Kasım 1997), Ankara, 1997, s. 16.

⁷⁰ Ergil, *Türkiye’de Terör ve Şiddet*, s. 1.

odağından kaynaklandığı *aşağıdan terördür*.⁷¹ İster siyasal otoriteden isterse toplum tabanından gelsin, terörün en belirgin özelliği, özgürlükleri hedef alması ve şiddeti bir yöntem olarak benimsemesidir.

Bir insanlık suçu olan terör pek çok masum insanın ölümüne, ocakların sönmesine, çok sayıda kadının dul ve çocukların yetim kalmasına, ülke insanları arasında kin, nefret ve güvensizlik duygularının yayılmasına ve ciddi boyutlara varan ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Özellikle faili meçhul (yapanı bilinmeyen) cinayetler toplumda korku, güvensizlik ve kargaşayı artırmaktadır. Şiddet ve terör karşısında ülke güvenliğini sağlamaya yönelik harcamalar, ekonomik kalkınmayı zora sokmaktadır. Millî gelirin büyük bir bölümü savunma sanayine ayrılmakta, çok sayıda insanın zamanı, enerjisi ve ilmi birikimi bu uğurda heba edilmektedir.

Teröristler, eylemlerini halk nezdinde meşru gösterebilmek için bazı sosyal problemleri kullanırlar. Terör sürecini kolaylaştıran bu problemler ekonomik kriz, sömürü, dengesiz gelir dağılımı, siyasî baskı, sınıf ayrımcılığı ve özgürlüklerin kısıtlanması şeklinde özetlenebilir. Bunlar, terör örgütlerinin kendilerine yandaş ve maddî manevî destek sağlamak amacıyla kullandıkları en güçlü argümanlardır.

Terör yanlıları, kendilerini masum göstererek eylemlerini özgürlükler uğruna yaptıklarını söylerler. Özgürlük elbette insan tabiatından kaynaklanan psikolojik bir gerçeklik ve insan davranışlarını yöneten köklü bir güdüdür.⁷² Ancak özgürlük, bireye başkalarının canına kıyma yetkisi vermez. Bireyin özgürlüğü, başkasının özgürlük sınırına kadardır. "Özgürlüğümü arıyorum" diyerek kimse cinayet işleme, haksız yere kavga etme, ülkede korku, kaos ve kargaşa oluşturma hakkına sahip değildir. Eğer özgürlük mücadelesi adına böylesi taşkınlıklar yapıyor ve suçsuz insanlar bundan zarar görüyorsa, o zaman devletin güvenlik unsurları doğal olarak devreye girer. Çünkü devletin özgürlüklere saygılı olma ve koruma yanında, toplumun güvenliğini sağlama sorumluluğu da vardır. Öyleyse özgürlük ile güvenlik arasında sağlıklı bir dengenin gözetilmesi gerekir.

⁷¹ Ergil, *Türkiye'de Terör ve Şiddet*, s. 39.

⁷² Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kuran*, Çev: A. Açıkgöç, Fecir Yayınları, Ankara, 1987, s. 87; Krş: Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 306.

İslâm dininin terörü engellemeye yönelik önlemleri kısaca; yetişmekte olan neslin insan sevgisine dayalı değerler ışığında eğitilmesi, toplumda adalet, güvenlik, dayanışma ve ekonomik kalkınma gibi unsurların güçlendirilmesi ve haksız yere toplum düzenini bozmaya kalkışanların cezalandırılmaları şeklinde özetlenebilir. Kuran'ın dünya ve âhirette uygulanmak üzere öngördüğü en ağır ceza, başkalarının özgürlüklerini tehdit eden anarşi ve terör eylemlerine katılanlar içindir. İlgili ayetlerden bazılarında şu ifadeler yer almaktadır: "... Kim bir kişiyi bir kişiye ya da yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmaksızın öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibi olur."⁷³ "...Yeryüzünde fesat çıkaranlar lânetlenenlerdir. Yurdun kötüsü (cehennem) de onlardır."⁷⁴

Sonuç ve Öneriler

Ülkemiz nüfusu, değişik ırklardan ve birbirinden farklı bazı özelliklere sahip kültürel gruplardan oluşmaktadır. Söz konusu grupların hepsini ilgilendiren ve geçmişten günümüze süregelen tarih birliği, ortak kültürel değerler, amaçlar ve idealler de yok değildir. İşte sosyal bütünleşme, her türlü farklılığı zenginlik olarak algılamamızı ve içerisinde yaşadığımız toplumla uyumlu bir bütünlük oluşturabilmemizi sağlayan değerlerimizden biridir.

Farklılıkları koruyarak birlikte yaşama konusunda tarihsel tecrübeye sahibiz. Özellikle Hz. Peygamber'in hicretten hemen sonra Medine'deki Yahudi, Hıristiyan ve Müşrik kabilelerle gerçekleştirdiği elli iki maddelik vatandaşlık sözleşmesi önemli bir örnektir. Tarihte *Medine Vesikası* olarak bilinen bu sözleşmenin ana gayesi, bir arada yaşayan değişik inanç ve kültürlerle sahip insanların vatandaşlık temelinde hak ve özgürlüklerini korumaya çalışmak olmuştur.

Tarihsel tecrübelerimize ve sahip olduğumuz ilmi, kültürel ve kurumsal birikime rağmen bugün sosyal bütünleşmemizin bazı sorunlarının bulunduğu da bir gerçektir. Söz konusu sorunların çözümü konusunda şunlar önerilebilir:

⁷³ Bkz: Mâide 5/32.

⁷⁴ Ra'd 13/25.

1. Dil, din, ırk, kültür, siyasal düşünce, doğum yeri ve kıyafet biçimi gibi farklılıkların ayrımcılığa neden olmaması için İslâm dininin adalet ve eşitlik ilkeleri bireylere öğretilmelidir.

2. Eğitim kurumları başta olmak üzere, toplumun her kesiminde insan sevgisi, ötekine saygı, hoşgörü, düşünce özgürlüğü, empati ve barış kültürü geliştirilmelidir.

3. Emeğin sömürülmesi karşısında toplumu bilinçlendirebilmek için emeğe saygı prensibi bireylere daha küçük yaşlardan itibaren öğretilmeli ve böylece toplumda iş, çalışma ve harcama ahlâkı güçlendirilmelidir.

4. Bireysel, dini, sosyal, siyasal ve eğitsel hakların kullanımında adalet ve fırsat eşitliği sağlanmalıdır.

5. Yasalarda ve okul programlarında ayrımcılığı çağrıştıran ifadeler düzeltilmeli ve sosyal bütünleşmeyi sağlayıcı içeriğe daha fazla yer verilmelidir.

6. Sosyal bütünleşmenin önündeki en büyük engel şüphesiz terördür. Terörün sadece güç kullanarak önlenemeyeceği bilinmeli ve terörizmle mücadelede yeni yöntemler geliştirilmelidir. Terörü bir yöntem olarak benimseyenlerin propaganda malzemesi olarak kullandıkları örgütlüklerin kısıtlanması, adaletsizlik, dengesiz gelir dağılımı, dinî ve etnik ayrımcılık gibi sorunların eğitsel, siyasal ve bürokratik yöntemlerle çözüme kavuşturulması gerekir. Ayrıca terörizmle mücadelede sonuçlardan ziyade nedenler üzerinde durmak ve bu konuda siyasal, kurumsal ve toplumsal birlikteliği sağlamak önemlidir.

7. Sosyal bütünleşme ile ilgili sorunların çözümünde hukuk, siyaset, ekonomi, din, medya ve eğitim ile ilgili kuruluşlar kendine düşeni yapmalıdır. Belediyeler, milli eğitim müdürlükleri, müftülükler, halk eğitim merkezleri ve sivil toplum kuruluşları aile seminerleri düzenlemeli, toplumun bilinçlendirilmesinde herkes kendisine düşen sorumluluğu yerine getirmelidir.

8. Sosyal bütünleşmenin sağlanmasında en büyük sorumluluk eğitimciler ve siyasetçilere düşmektedir. Öyleyse eğitimciler ve siyasetçiler topluma örnek olmaya çalışmalı, yanlışlıklar eleştirilirken sert ve kırıcı olmak yerine yumuşak üslup tercih edilmelidir.

9. Sosyal bütünleşmemizin payına her türlü zenginliğimiz, paydasına ise sadece *vatanlaşlık* yazılmalıdır. Böylece toplumda farklılıkların zenginlik olduğu bilinci daha güçlü bir şekilde gelişecektir.